

Časem se ukáže aneb Některé změny v současné české frazeologii

Marie Kopřivová

ABSTRACT:

The article presents the most important sources of new phrasemes in Czech. These are quotations taken from films, social networks, statements of politicians or journalists. A different form of phrasemes can also arise from the contamination of already existing phrasemes, a shift in meaning is used for historical terms that are transferred to contemporary events. Among the freshest candidates for phrasemes are expressions created in connection with the epidemic of covid. Potential phrasemes appearing in Czech after 1990 were selected to illustrate each type of source. Using corpora of written and spoken Czech, the evolution of their use, emergence, spread or disappearance is traced.

ABSTRAKT:

V článku jsou prezentovány nejdůležitější zdroje nových frazémů v češtině. Jde o citáty převzaté z filmů, sociálních sítí, vyjádření politiků či novinářů. Odlišná forma frazémů může vznikat i kontaminací již existujících frazémů, posun významu je využíván u historických termínů, které jsou převedeny na současné události. Mezi nejčerstvější kandidáty na frazémy patří spojení vzniklá v souvislosti s epidemií covidu. K ilustraci jednotlivých typů zdrojů byly vybrány potenciální frazémy objevující se v češtině po roce 1990. Pomocí korpusů psané a mluvené češtiny je sledován vývoj jejich užívání, vznik, rozšíření nebo zánik.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEY WORDS:

zdroje frazémů, korpusy češtiny, filmové citáty, změny v české frazeologii
phraseme sources, Czech corpora, chatchphrases, changes in Czech phraseology

O ÚVOD

Od 90. let 20. století se v češtině objevují nová slova i kolokace, které jsou silně ovlivněny angličtinou. Vznik nových kolokací souvisí se společenskými i technickými změnami, mnohá pojmenování byla velmi rychle přejímána v původní anglické podobě nebo kalkována, což bylo někdy kritizováno (srov. Just, 2003, 2005). Tyto změny popsali lingvisté již během 90. let v mnoha studiích (srov. např. Bozděchová, 1997; Kučera, 1995). Některá nová slova a slovní spojení po určité době vymizela, jiná se stala běžnou součástí češtiny a zejména mladí mluvčí je již nepocítují jako něco nového a cizího (srov. např. Kopřivová, 2020). Anglicizace češtiny pokračuje dále (srov. Adam, 2012; Klégr & Bozděchová, 2022). Přispívá k tomu užívání angličtiny na sociálních sítích i v některých profesních sférách (srov. Kocourek, 2002). Roste také její znalost mezi mládeží a tato znalost je stále hodnocena jako něco velmi prestižního a módního, což také přispívá k užívání přejímek z angličtiny (srov. Svobodová, 2009; Havlík, 2019 a další).

K obohacování frazeologické slovní zásoby však dochází i z jiných zdrojů (srov. např. Janovec, 2005; Kopřivová, 2005) a na ty poukážeme pomocí vybraných

příkladů. Pokusíme se představit některé typy změn či potenciálních změn v české frazeologii, ke kterým došlo v posledních třiceti letech. K jejich sledování je možné použít korpusy, zejména rozsáhlá data psané češtiny. U frazeologických jednotek hraje důležitou roli ustálenost formy i významu. Frazém se musí stát všeobecně známým v jazykovém společenství a k tomu je třeba, aby byl dostatečně často užíván (srov. Čermák, 2007, s. 40). Ustálenost je komplikována obecně nižší frekvencí více-slovných spojení a vysokou variantností (srov. Jelínek a kol., 2018; Hnátková a kol., 2018). Ta se vyskytuje především u verbálních víceslovných spojení. Až s větším časovým odstupem můžeme usoudit, zda se příslušné spojení dostalo do obecného užívání. Bez všeobecné znalosti zůstávají noví frazeologičtí „kandidáti“ pouze na úrovni autorských metafor či dočasných aktualizací.

V současnosti máme v dostatečném rozsahu k dispozici především korpusy psané češtiny, které obsahují v rozmanité a reprezentativní podobě české texty napsané nebo vydané po roce 1990. Pro sledování vývoje užívání vybraných příkladů použijeme korpus *syn_v8*, v němž jsou soustředěny psané texty od roku 1990 do roku 2018. V některých případech se obrátíme i k mluveným korpusům a internetovým stránkám, protože data se do korpusů vždy dostávají s určitým zpožděním.

1 CITÁTY A „HLÁŠKY“

K rozšiřování frazeologické slovní zásoby nepřispívají už dnes výhradně citáty z knih, ale daleko častěji jde o citáty pocházející z médií, ze sociálních sítí, reklam a filmů. Pokud kandidáty na nové frazémy najdeme mezi výroky politiků, pak známe autora citátu¹ (např. *blbá nálada, pražská kavárna*) a někdy bývá spolu s citovaným výrokem uváděn: *pan prezident to pojmenoval blblá nálada* (Zimní zahrada, 2008). Dalším častým zdrojem jsou média, v nichž se autoři snaží o aktuální a přitažlivé pojmenování nové situace (*vypínání ekonomiky*). Tyto výroky jsou nejprve uváděny v uvozovkách nebo doprovázeny různými introduktory (tzv. *termín, pojem, označení*), nebo doplněné přívlasky, které odkazují k aktuálnímu citátu (*ona pražská kavárna, ta zlořečená pražská kavárna*). Složitější situace bývá u reklam, ke kterým se odkazuje častěji: „*Když ji miluješ, není co řešit.*“ *Tento známý reklamní slogan se stal hitem na sobotní demonstraci za legalizaci marihuany.* (MF Dnes, 2007). I v tomto případě se ovšem může reklama stát podnětem k tvořivosti, zejména prostřednictvím obrázků či fotografií zachycujících filmové scény doplněné příslušným citátem nebo naopak vytvořené k upraveným citátům (srov. *pozměněný slogan, doplněný fotografií mladého páru; když ji miluješ, je pořád co řešit*).² Jedná se o příklad *memu*: někdy tak bývají označovány samotné kreativní obměny, ale v Dawkinsově pojetí se jedná o replikování kulturní informace (srov. Blackmoreová & Dawkins, 2001).

Až ve chvíli, kdy se určité označení přestane spojovat s konkrétním výrokem a získá obecnější platnost, o čemž svědčí i změna způsobu psaní bez zvláštního

1 Citát zde chápeme v širším smyslu než např. tzv. okřídlená slova, jde pouze o (někdy domnělou) znalost původu výroku, který nemusí mít větnou podobu.

2 K způsobu užívání frazémů v reklamách více Šichová (2015).

introduktoru, pokročil proces ustalování natolik, aby bylo možné hovořit o frazému a jeho začlenění do frazeologie češtiny.

V grafu 1 je uvedeno srovnání dvou výroků pocházejících od politiků. Oba výroky se v publicistice staly běžně užívanými kolokacemi. První spojení *utahování opasků* nepochází přímo od tehdejšího ministra V. Klause, nicméně on velmi zpopularizoval jeho nominalizovanou podobu.³ V celém korpusu se nachází 2 513 výskytů s významem „uskrovnit se v naději na zlepšení v budoucnosti“. Graf ukazuje, že se nejčastěji používalo v 90. letech, ale objevuje se v textech i v dalších letech, jde o srozumitelnou metaforu. Druhá kolokace *pražská kavárna* pochází od bývalého prezidenta Zemana a jde o depreciativní označení opozičních intelektuálů. U této kolokace je mnohem obtížnější zjišťovat frekvenci jejího užití, protože v textech se často jedná o skutečnou kavárnu nacházející se v Praze (v 90. letech je často zmiňována kavárna Slavia), celková frekvence spojení je také vyšší: 4 858 výskytů. Prezident navíc toto označení použil v době, kdy se konzumace kávy v kavárnách začala těšit velké oblibě, a i tento fakt se odrazil v rostoucí frekvenci tohoto spojení. Na základě náhodného vzorku výskytů z roku 2018 bylo odhadnuto, že 70 % všech výskytů se týká tohoto nového významu. A na grafu můžeme vidět, že v posledních letech došlo k výraznému nárůstu frekvence tohoto spojení.

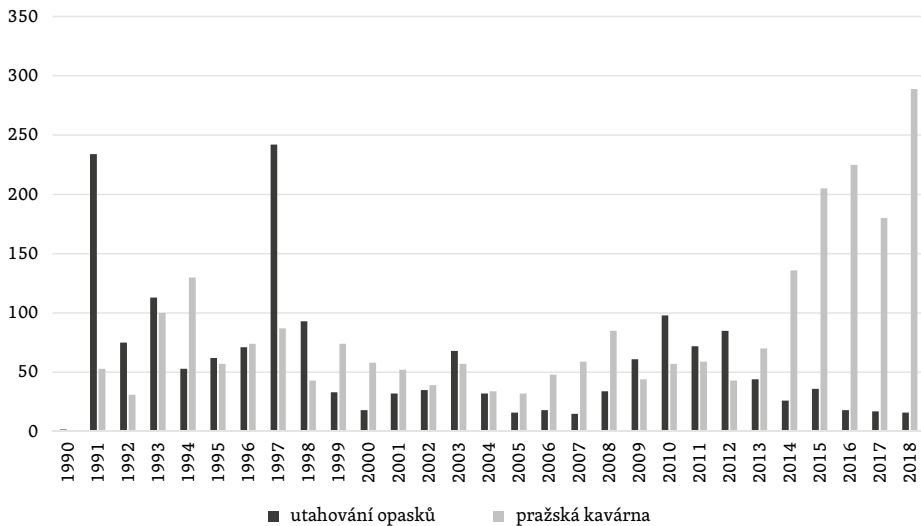
Trvanlivější co do užívání jsou tzv. „hlášky,“ tedy citáty pocházející z oblíbených filmů či písní (např. *malej ale šikovnej; neživíš, tak nepřepínej; já bych si s dovolením také vzal; nebudeme se pouštět to žádných větších akcí; je to rebel!*).⁴ Televizí jsou zprostředkovány i výroky některých oblíbených osobností (*slunce v duši, vidím velký špatný*)⁵ a zdrojem mohou být také oblíbené webové stránky (*se s tím smíř!*).⁶ Citace z těchto zdrojů se objevují spíše v mluvených projevech, v psaných textech se stále odkazuje k původním autorům nebo filmům. Objevují se ale i ve webových sbírkách citátů a také jako kreativně upravené grafiky. V těch je někdy aktualizován obrázek, někdy citát, ale východiskem je vždy společně sdílená znalost kontextu filmu. Některé citáty pronikají i do běžného vyjadřování a jejich uživatelé postupně ztrácejí vědomí o jejich původu. Jedním z neúspěšnějších v tomto směru je citát *já bych si s dovolením také vzal*, pocházející z tzv. divadelního semináře ke hře Dlouhý, Široký a Krátkozraký. Lze ho použít jako vtipnou odpověď na nabídku občerstvení. Objevuje se i v mluvených korpusech, zachycujících běžné každodenní hovory.

3 Jako verbální frazém se vyskytuje např. v SsJČ (Havránek a kol., 1960): *utáhnout opasek* (začít málo jíst, šetřit), nebo v článku k polsko-českému frazeologickému slovníku (Jodas, 1984): *utahovat si opasek*. Ve formě *utahování opasků* je chápán jako typický jev ekonomických změn v 90. letech 20. století a je spojen s představou „dohánění“ Západu (srov. heslo *Utahování opasků* od Joanny Erbel v *Atlasu transformace* (Erbel, 2008–2010))

4 Citáty pochází z filmů *Princezna ze mlejna*, *Knoflíkáři*, divadelního představení *Dlouhý, Široký a Krátkozraký*; filmů *Jáchyme, hoď ho do stroje*; *S čerty nejsou žerty*. (Filmové tituly jsou uvedeny ve stejném pořadí jako vybrané hlášky.)

5 Oba citáty jsou známé z televizního vysílání. Pozdravem *slunce v duši* zakončoval předpověď počasí v České televizi v letech 1994–2001 meteorolog Ján Zákopčanič, *velký špatný* je výraz používaný televizní věštkyní Jolandou, který se rozšířil zejména po roce 2011.

6 Webový komix *Opráskí sčeskí historje* má i vlastní pojetí zápisu, podle něž má citát podobu *Se stim smíř!*.

GRAF 1: Výskyt politických kolokací *utahování opasků* a *pražská kavárna* v korpusu syn_v8 přepočítaný na 100 milionů pozic.

2 NOVÁ POJMENOVÁNÍ OBSAHUJÍCÍ HISTORICKOU TERMINOLOGII

Oblíbeným zdrojem různých aktualizací jsou i dobře známé termíny, nejen historické. Některé z těchto modifikací se vyskytují pouze dočasně, protože se týkají aktuální společensky exponované události, která má s původním termínem metaforickou či metonymickou souvislost. Takovým příkladem je i spojení *sarajevský atentát*, označující vystoupení členů ODS 28. listopadu 1997, kteří žádali odstoupení tehdejšího předsedy ODS a premiéra Václava Klause. Ten byl v době tohoto vystoupení právě na státní návštěvě v Sarajevu, proto se velmi hodilo užití termínu označujícího důležitou událost 20. století: atentát na následníka rakouského trůnu Františka Ferdinanda d'Este, který byl spáchán právě v Sarajevu 28. června 1914 (viz Borovička a kol., 2013, 558 nn).

V korpusových textech z let 1998–1999 můžeme pozorovat, že frekvence tohoto spojení roste (viz tabulku 1, v roce 1997 se v textech toto spojení objevilo pouze 9×). Použití v novém významu je uváděno v uvozovkách (*Stane se "sarajevský atentát" součástí české mytologie?*, LN 211/98), případně je použitím introductorů signalizováno, že se nejedná o původní historickou událost (např. *tzv. sarajevský atentát*). V jasném aktuálním kontextu se vyskytuje i bez uvozovek a vysvětlujících doplnění (*Voliči sarajevský atentát zřejmě dokázali odpustit.*, LN 276/98). Pro pojmenování nové situace tak byl úspěšně využit už existující termín, který upoutal čtenáře a posluchače a rychle odkázal k příslušné události. Existence původního termínu, se kterým se všichni Češi seznamují při výuce historie, je jedním ze silných faktorů působících proti ustálení nového významu v jazyce. Ještě důležitější je fakt, že tato kauza přestala být aktuální. V roce 2004 a zejména v roce 2014 se frekvence tohoto spojení v korpusových textech

zdvojnásobila oproti předchozím letům. Tyto výskyty se ovšem vztahují k výročí původního skutečného sarajevského atentátu a politická událost z 90. let je již v této době zapomenuta.⁷ Řídká užití jsou součástí vysvětlovacího textu.

Rok	2014	2004	1998	2013	1999
Počet výskytů	368	349	158	156	126

TABULKA 1: Roky s nejvyšším počtem výskytů spojení *sarajevský atentát* v korpusu *syn_v8*.

Se zmiňovanou politickou událostí souvisí i kolokace *mrtvý sponzor*, která odkazuje k problémům s neprůhledným financováním strany. Toto spojení se v textech objevuje řádově méně (frekvence 10–28 výskytů) v letech 1997–2002 a v pozdějším období také mizí, ojedinělé výskyty se pojí pouze s popisem událostí z roku 1997. Ze stejné doby pochází i termín *opoziční smlouva*, jedná se o skutečnou smlouvu mezi ODS a opoziční stranou ČSSD v roce 1998, která umožnila vládu ODS.

Podobně jako v případě *sarajevského atentátu* bylo využito historického termínu *toleranční patent* pro dohodu o podmínkách tolerance menšinové vlády. Původní *toleranční patent* (Bělina a kol., 2001, 89 nn) umožňoval obyvatelům Rakouska-Uherska přihlásit se ke dvěma nekatolickým vyznáním. I v tomto případě známe autora přeneseného pojmenování, který se k tomu hrdě hlásí:

*Pět dohod pokřtěných Václavem Klausem na **toleranční patent**, jež minulou středu uzavřely ČSSD A ODS, činí jejich partnerství ještě těsnější a důvěrnější, než jakým bylo dosud.* (HN 31. 1. 2000)

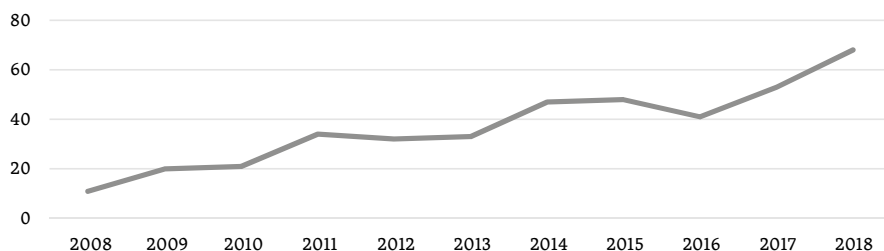
LN: Termín „**toleranční patent**“ se ujal. Kdo je jeho autorem? Vy? VK: Není to tak důležité, ale svým způsobem ano. Šetřil jsem si toto označení asi tři týdny a bál se, aby se jej nechytil už někdo přede mnou. Naštěstí se tak nestalo, proto jsem jej mohl oznámit až po podpisu. (LN, 4. 2. 2000)

Nejvyšší počet výskytů spojení *toleranční patent* (v řádu stovek) se objevuje v letech 2000 a 2001, ale v tomto případě má pojmenování potencionál označovat politické dohody podobného typu, takže ho najdeme např. v roce 2018 jako označení kompromisní dohody a jejích podmínek, např. *Možná by měla přemluvit Kongres k novému tolerančnímu patentu* (LN 2001). Přesto se v dalších letech vyskytuje především jako původní historický termín.

3 KONTAMINACE FRAZÉMŮ

Odlíšná podoba ustálených kolokací může být způsobena i kontaminací různých již užívaných frazémů, např. *dávat logiku* (*dávat smysl, mít logiku*), *dávat důraz* místo pů-

⁷ Jak jsem zjišťovala u svých studentů, mladá generace toto označení a vlastně ani událost z roku 1997 nezná.

GRAF 2: Frekvence kolokace *dávat logiku* v textech korpusu *syn_v8*.

vodního a dosud častějšího *klást důraz*. Ke změně slovesa přispívá gramatikalizace slovesa *dávat*. V případě kolokace *dávat logiku* lze v korpusových datech sledovat postupný nárůst užívání od roku 2008 (viz graf 2). Objevuje se především ve sportovní a ekonomické publicistice, nejčastěji ji ovšem najdeme v deníku *Mladá fronta DNES*, týdenících *Respekt* a *Sport*. V současnosti se jeví jako generační záležitost, neboť tuto kolokaci používají mladší mluvčí.

Častým zdrojem takovýchto posunů bývá i sportovní publicistika, např. přirovnání *mít ji jako z praku*, které v běžné mluvě označuje silnou opilost, se ve sportu užívá ve spojení označujícím silný útok na brankáře ve fotbalu *má ránu jako z praku* (srov. Kopřivová & Richterová, 2017).

Ke změně formální podoby frazému může dojít i vlivem posunu metafory, která stojí za určitým spojením. V poslední době se objevuje forma přirovnání *zmizet jako pára nad vodou* (8 výskytů) místo původního *zmizet jako pára nad hrncem* (1 372 výskytů). Jak jsem si ověřila dotazem u několika mladších mluvčích, představují si pod touto metaforou mlhu nad rybníkem, význam „zmizet rychle“ zůstává stejný.

4 NOVĚ VZNIKAJÍCÍ FRAZÉMY

Poněkud zvláštním případem mezi novými frazémy je spojení *dělat Zagorku/zagorku*, které se nejčastěji objevuje ve formě *nedělej zagorku*. Jeho výskyt vzrostl po roce 2010, v korpusových textech najdeme však i dost výskytů, které řeší reakci samotné zpěvačky Hany Zagorové na toto spojení. Frazém se vztahoval k žijící osobě (takových krátkodobých módních odkazů existuje více, jedná se především o stoupence nějaké osobnosti či politického hnutí, pro jejichž pojmenování je použito univerbizované pojmenování: *zemanovci*, *havlisté*, *pravdoláskaři*, *chvilkaři* (viz např. Děngeová, 2015)). U tohoto frazému je zvláštní, že nikdo neumí vysvětlit jeho spojitost s populární zpěvačkou, ač pokusy existují:

V Česku se tomu pocitu **podle výrazu tváře** legendární pěnice Hany Zagorové říká: „*Dělat Zagorku*“ *neboli upejpat se. Čekat na to, až někdo řekne: „Bez tebe to nejde!*“ (Blesk, 2014)

K užívání tohoto spojení se dokonce vyjadřovala i zpěvačka sama. Jak v textech, tak především v mluveném projevu se s ním opakovaně setkáváme a užívá ho zejména současná mladá generace. Jde o moderní výraz a ostatní ekvivalenty (*upejpat se, dělat okolký/drahoty/ofuky*) jsou vnímány jako zastaralé či knižní, nevhodné v běžném hovoru.

Na výraz: »Nedělej Zagorku!« je Hanka pyšná. Používá ho hlavně mladší generace. (Rytmus života, 2010)

Skotští politici „dělají Zagorku“ a chvíli se od Británie chtějí odtrhnout (v pondělí), chvíli zase chtějí zůstat současně jak v Británii, tak v Unii (v úterý). (Mladá fronta Dnes, 2016)

Většina uváděných příkladů je zachycena v textech vzniklých kolem roku 2000, na závěr tedy uvedme jednu mladší kolokaci, která je v korpusových textech poprvé zachycena v roce 2011 v počtu 3 výskytů: *za mě dobrý*; počet výskytů roste od roku 2015 a v roce 2018 je v korpusu *syn_v8* už 25 výskytů, ale v dosavadních korpusech mluveného jazyka se zatím vůbec nevyskytla. Tím si můžeme ilustrovat, že nové frazémy vznikají stále, ale k jejich korpusovému podchycení vede delší cesta, než by se v publicistických a internetových textech zdálo. Na jejím počátku se dá těžko odhadnout, zda spojení v češtině zakořenilo. Podobně v korpusových textech není dosud zachycen výraz *dobře* + osobní zájmeno: *dobře ty, dobře my*, i když je lingvisticky popsán již v roce 2012 (srov. Hrdlička, 2012). Dosud byl identifikován pouze ve webových diskusích a ukazuje se, že jde o výraz, jehož význam není všeobecně znám a jehož forma je pro mnohé nepřijatelná (z diskuse na emimino.cz):

Asi úplně tupá otázka, ale všude nacházím, jak někdo někomu napíše DOBŘE TY. Prostě nechápu význam toho. Jako DOBŘE TY, že super nebo vtipný nebo co vlastně? Já toho teda z dnešní mluvy nechápu víc, ale tohle mi vrtá v hlavě, čtu to stále častěji.

Je to jeden z těch pubertáckých výrazů, který se rozmohl díky facebooku. Vlastně pitomě řečená pochvala.

5 PŘEDLOŽKOVÁ SPOJENÍ

Ke gramatickým typům kolokací, které jsou méně nápadné, ale velmi frekventované, můžeme přiřadit i adverbialní spojení předložky se substantivem, u kterého se nejedná o změnu gramatické struktury, ale o změnu funkce této struktury. Případem, u kterého došlo k značnému zvýšení frekvence od roku 2011, je spojení *ve výsledku* (22 222 výskytů, *syn_v8*). Jeho ekvivalentem je předložkové spojení *ve finále*, které má díky sportovním zprávám informujícím o finálových soutěžích vysokou frekvenci (219 934 výskytů, *syn_v8*). Podle náhodného vzorku tvoří podíl s významem „nakonec / v důsledku toho / následkem toho / to vedlo k tomu, že“ 12 %, to je zhruba 26 000 výskytů.

V mluvených korpusech zachycujících neformální dialogy (ORAL, ORTOFON) je v této funkci frekventovanější spojení *ve finále*, v korpusu monologů ORATOR je to

kolokace *ve výsledku* (15 výskytů); kolokace *ve finále* má pouze 10 výskytů. Jak ukazují následující příklady, jsou obě kolokace součástí všech typů textů:

Ve výsledku to znamená, že pro Apple budou ještě důležitější výsledky patentových soudních sporů. (HN 5. 10. 2011)

a vlastně ve výsledku ses dozvěděl že tam pár blbců něco udělalo a hrozně tě to naštvalo (korpus ORTOFON, mluvčí muž, VŠ, 35 let)

ve výsledku je to tahle vědomá práce s tělem (korpus ORATOR, mluvčí žena, psychologická přednáška pro veřejnost)

váháte kroutíte hlavou ale vono potom samozřejmě ve finále @ vy budete na tom bitá když ten úraz nenahlásíte (korpus ORATOR, mluvčí žena, školení).

Pomocí korpusu lze sledovat i frekvenci variant. V češtině se používají kolokace s podobným významem, ale jinou syntaktickou strukturou: *časem se ukáže* a *čas ukáže*. S oběma kolokacemi se často pojí adverbia *až* a *teprve*. Podle korpusových dat je kolokace *čas ukáže* řádově častější (4 664 výskytů) a frekvence narůstá především po roce 2010. Kolokace *časem se ukáže* je v textech poměrně vzácná (241 výskytů) a podle výskytu v jednotlivých letech se zdá, že její frekvence po roce 2010 klesá.

6 POTENCIÁLNÍ FRAZÉMY ZE SOUČASNOSTI

I v současnosti, např. v souvislosti s obdobím epidemie covidu, se objevují nová více-slovná spojení, která reagují na aktuální stav. Tato spojení jsou pečlivě zachycována v databázi Neomat. Většina z nich má spíše charakter terminologický, častým zdrojem je opět angličtina, např.: *vypínání ekonomiky*, *sociální distanc*, *tvrdý lockdown*, *chytrá karanténa*, *generace C* (označuje lidi, kteří nastoupili do škol nebo do zaměstnání v době covidových opatření), *dabovat roušku* (vysvětlovat, co říkal člověk, který mluví v roušce), *dodržovat 3R* (ruce, rouška, rozestupy), další příklady viz např. Lišková (2021). Nejen v běžném jazyce se objevují jednoslovná označení (např. *promořovač*, *samotestování*, *vakcibus*). Zachycení těchto nových jevů z různých hledisek je věnována řada studií, srov. např. Němcová (2021). Ale to, zda se tyto výrazy budou v češtině dále užívat, nebo zůstanou spojeny pouze s tímto obdobím, nám umožní sledovat až budoucí korpusy.

Spolu se vznikem nových typů pojmenování může docházet i ke změně významu či frekvence užívání u stávajících frazémů. Příkladem je spojení *v první linii*, které se ve starších textech objevuje především v odborné literatuře zaměřené na vojenství (*v první linii bojů*) nebo medicínu (*v první linii léčby*). V korpusu monitorujícím webové texty z roku 2020 ONLINE_NOW je frekvence výskytu tohoto spojení téměř patnáctkrát vyšší a objevuje se v kontextu, který ilustruje následující příklad: *Stále platí, že v první linii stojí především zdravotníci.* (Blesk, 2. 9. 2020). Jedná se tedy o boj s epidemií a toto označení se stává synonymem pro zdravotníky, případně další profese, které se nejvíce setkávají s následky epidemie.

7 ZÁVĚR

V článku byly představeny některé zdroje vzniku nových frazémů. S pomocí korpusů bylo na konkrétních příkladech dokumentováno, zda jejich užívání roste, nebo zda mizí. U frazémů je to o to obtížnější, že frekvence jejich užití je nízká, nebo se vyskytují ve specifickém kontextu. Stejně jako tomu je u jednoslovných lexémů, i potenciální frazémy se mohou vytratit, protože se změní realita nebo proto, že byly vytvořeny pro aktuální téma, o kterém už se nemluví. I některé zde uváděné kolokace mohou být pouze generační záležitostí a za několik desetiletí je nebudou mluvčí znát. Jsou ale i takové, které se osvědčily nebo se těšily oblibě mluvčích a v češtině zůstávají. Největší šanci mají ty, které ztratily svou novost, získaly obecnější charakter, nejsou spojeny pouze s konkrétní kauzou a jsou zejména mladšími mluvčími vnímány jako běžná součást jazyka. Velkým přínosem pro uživatele je jejich určitá vágnost. Jako pro většinu ostatních frazémů i pro ně platí, že nejsou příliš frekventované, nejfrekventovanější z nich jsou slovesné a gramatické typy. Frazémy jsou v jazyce užívány jako „koření“ a mohou přinášet takové pragmatické hodnoty, které jiné prostředky neposkytují (módnost vyjadřování, vágnost, evaluativnost).

PODĚKOVÁNÍ

Tento výstup vznikl v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti Lingvistika.

LITERATURA

- Adam, R. (2012). Anglicizace češtiny a českého komunikačního prostoru. In J. Hasil (Ed.), *Přednášky z 55. běhu LŠSS* (s. 21–36). Letní škola slovanských studií.
- Bělina, P., Kaše, J., & Kučera, J. P. (2001). *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek X. 1740–1792. Paseka.
- Blackmoreová, S., & Dawkins, R. (2001). *Teorie memů*. Portál.
- Borovička, M., Kaše, J., Kučera, J. P., & Bělina, P. (2013). *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek XIIb. 1890–1918. Paseka.
- Bozděchová, I. (1997). Vliv angličtiny na češtinu. In F. Daneš, J. Bachmannová, S. Čmejrková & M. Krčmová (Eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí* (s. 271–279). Academia.
- Čermák, F. (2007). *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Karolinum.
- Děngeová, Z. (2015). Nová pojmenování motivovaná výrokem Václava Havla. In K. Barnová & A. Chomová (Eds.), *Varia 21. Zborník príspevkov z 21. kolokvia mladých jazykovedcov* (s. 44–49). Katedra slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ludovíta Štúra SAV.
- Erbel, J. (2008–2010). Utahování opasků. In *Atlas transformace*. Dostupné z <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/index.html>.
- Havlík, M. (2019). Módní a nezbytné anglicismy ve vztahu k sociálním oblastem a k jejich výslovnosti a pravopisu. *Časopis pro moderní filologii*, 101(2), 135–149.
- Havránek, B., Bělič, J., Helcl, M., & Jedlička, A. (1960). *Slovník spisovného jazyka českého*. Academia.
- Hnátková M., Jelínek T., Kopřivová M., Petkevič V., Rosen A., Skoumalová H., & Vondříčka P.

- (2018). Lepší vrabec v hrsti nežli holub na střechě. Víceslovné lexikální jednotky v češtině: typologie a slovník. *Korpus — gramatika — axiologie*, 17, 3–22.
- Hrdlička, M. (2012). Dobře ty. *Bohemistyka*, 12, 302–302.
- Janovec, L. (2005). Nevětné frazémy v nové slovní zásobě. In O. Martinčová a kol. (Eds.), *Neologizmy v dnešní češtině* (s. 147–158). Ústav pro jazyk český AV ČR.
- Jelínek, T., Kopřivová, M., Petkevič, V., & Skoumalová, H. (2018). Variabilita českých frazémů v úzu. *Časopis pro moderní filologii*, 100(2), 151–175.
- Jodas, J. (1984). Poznámky k Česko-polskému frazeologickému slovníku. *Slovo a slovesnost*, 45(2), 161–166.
- Just, V. (2003). *Slovník floskulí*. Academia.
- Just, V. (2005). *Slovník floskulí 2*. Academia.
- Klégr, A., & Bozděchová, I. (2022). Opomíjené kategorie českých anglicismů: lexikální a sémantické kalky. *Časopis pro moderní filologii*, 104(2), 208–229.
- Kopřivová, M. (2005). Vznikají v češtině nové frazémy? *Frazeologické štúdie V*, (s. 157–16). Veda.
- Kopřivová, M. (2020). Vliv angličtiny na utváření nových českých frazémů. In A. Arkhanhelska (Ed.), *Novoye v russkoy i slavyanskoy frazeologii* (s. 314–318). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kopřivová, M., & Richterová, O. (2017). Požívání alkoholu a jeho následky z pohledu frazeologie. In L. Janovec (Ed.), *Svět v obrazech a ve frazeologii* (s. 485–490). Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Kocourek, R. (2002). Terminologické anglicismy: příčiny jejich vzniku, jejich lingvistická povaha a místo v slovní zásobě. In M. Žemlička (Ed.), *Termina 2000* (s. 196–203).
- Kučera, K. (1995). K nejnovějším vlivům angličtiny na český jazyk. In J. Kuklík (Ed.), *Přednášky z 34. a 35. běhu LŠSS* (s. 77–82). Letní škola slovanských studií.
- Lišková, M. (2021). Databáze Neomat a vybrané české neologismy. *Czech Language News*, 55(2), 8–15. Dostupné z <http://wredhor.pair.com/signatur/iatc/pdf/21fall.pdf>.
- Mareš, P. (1996). Codemixing — míšení (směšování) kódů: Angličtina v češtině. *Čeština doma a ve světě*, 4, 242–245.
- Němcová, B. (2021). Pandemie koronaviru: Nová slova v ruštině a češtině. In H. Horová & Z. Vávra (Eds.), *PROFILINGUA 2021. Cesty k porozumění textu* (s. 73–86). Západočeská univerzita v Plzni.
- Opavská, Z. (2015). Synonymie u nových víceslovných pojmenování. In K. Barnová & A. Chomová (Eds.), *Varia 21. Zborník příspěvků z 21. kolokvia mladých jazykovedců* (s. 354–362). Katedra slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ludovíta Štúra SAV.
- Svobodová, D. (2009). *Aspekty hodnocení cizojazyčných přejímek: mezi módností a standardem*. Ostravská univerzita.
- Šichová, K. (2015). Jak frazémy dělají reklamu: Úvahy k typologii frazémů v reklamě. In V. Petkevič, A. Adamovičová & V. Cvrček (Eds.), *Radost z jazyků* (s. 138–173). Nakladatelství Lidové noviny.

KORPUSY A DATABÁZE

Databáze excerpčního materiálu Neomat. verze 3.0. (2015). Oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR. Dostupné z <http://neologismy.cz/>. Cit. 7. 1. 2020

Cvrček, V., & Procházka, P. (2020). *ONLINE_NOW: monitorovací korpus internetové češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z <http://www.korpus.cz>.

Kopřivová, M., Laubeová, Z., Lukeš, D., & Poukarová, P. (2020). *ORATOR v2: Korpus monologiů*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z <https://www.korpus.cz>.

Kopřivová, M., Laubeová, Z., Lukeš, D., Poukarová, P., & Škarpová, M. (2020). *ORTOFON v2: Korpus neformální mluvené češtiny s víceúrovňovým přepisem*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z <http://www.korpus.cz>.

Křen, M., Cvrček, V., Čapka, T., Čermáková, A., Hnátková, M., Chlumská, L., Jelínek, T., Kovářiková, D., Petkevič, V., Procházka, P., Skoumalová, H., Škrabal, M., Truneček, P., Vondříčka, P., & Zasina, A. (2019). *Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z <https://www.korpus.cz>.

Marie Kopřivová | Ústav bohemistiky pro cizince a komunikace neslyšících,
Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
<marie.koprivova@ff.cuni.cz>